

Etika jako jeden z nejdůležitějších předmětů vyučovaných na právnických fakultách: proč učit etiku?

PETR ROHÁČEK*

Ethics as one of the most important subjects taught in law schools: why teach ethics?

Summary: The article emphasizes the pivotal role of ethics in legal education and places its importance at the level of other basic legal subjects. This is supported by an analysis of the specific role of lawyers in society. It then deals with Bloom's taxonomy of learning objectives and its impact on real teaching at law schools. The article then takes the reader through the Watergate affair and its effect on a drastic change in the perception of the importance of teaching ethics in US law schools. In the last part, the article analyzes and refutes the arguments against the teaching of ethics at law schools.

Keywords: legal ethics, ethics of lawyers, law schools, Watergate, legal education, professional responsibility, ethical dilemmas

Derek Bok, který byl v letech 1971–1991 prezidentem harvardské univerzity, ve svém textu *Can Ethics Be Taught?* vystihuje podstatu výuky etiky takto: „Je třeba doufat, že kurzy o etických problémech ovlivní život a myšlení studentů. Nemůžeme si být jisti, jaký dopad tyto kurzy budou mít. Jistota však nikdy nebyla kritériem pro rozhodování v oblasti vzdělávání. Každý profesor ví, že většina informací předávaných ve třídě bude brzy zapomenuta. Ochota pokračovat ve výuce spočívá v aktu víry ... Podobně je tomu i v případě kurzů o etických problémech. Ačkoli to zatím není dokázáno, zdá se být pravděpodobné, že absolventi těchto kurzů budou pohotovější ve vnímání etických problémů, budou si lépe uvědomovat důvody, které jsou základem morálních principů, a budou lépe vybaveni k pečlivému uvažování při aplikaci těchto principů na konkrétní případy a normy. Budou se chovat etičtěji? To se asi nikdy nedozvíme. Jistě však stojí za to tento experiment vyzkoušet, neboť tento cíl nikdy nebyl pro kvalitu společnosti, v níž žijeme, důležitější.“¹

I když se zdá být intuitivně jasné, že výchova etických právníků by měla být prioritou, současný stav výuky na právnických fakultách tomu neodpovídá. Proto v tomto textu poskytnu argumenty podporující tvrzení, že etika by měla být jedním z nejdůležitějších předmětů vyučovaných na právnických fakultách.

Potřeba vyučovat etiku na právnických fakultách vyvěrá ze stejné potřeby jako vyučování trestního, obchodního či občanského práva – etika je součástí praxe každého právníka. Ba co víc, zatímco s trestním právem se někteří právníci v praxi nikdy nesetkají, se situacemi vyžadujícími etické rozhodování se jistě budou setkávat téměř denně. To platí nejen pro advokáty, státní zástupce či soudce, u kterých je potřeba etického rozhodování zcela zjevná, ale také pro firemní právníky. I ti se mohou denně setkávat s etickými dilematy vyvěrajícími například z tlaku nadřízených na to, aby vypracovali obchodní smlouvy tak, aby maximalizovaly zisk společnosti na úkor etických nebo sociálních hledisek. Typickým jevem v praxi firemních právníků je např. tvorba jednostranně výhodných, pro protistranu nepřehledných obchodních smluv či záměrná tvorba košatých, těžko srozumitelných klauzulí. Častým je v praxi firemních právníků také požadavek nadřízených, aby „to právník nějak zařídil“, čímž je často myšleno řešení právního problému v šedé zóně na hraně zákona.

Společenská role právníků

Uvědomění si role právníka vůči jeho klientům, vůči profesi samotné, vůči státu i vůči

* Autor je doktorandem na Katedře teorie práva a právních učení PF UK. Tento výstup vznikl v rámci projektu Specifického vysokoškolského výzkumu č. 260 619. Poděkování patří všem kolegům za jejich cenné poznatky a Tomáši Friedelovi za možnost být tohoto SVV součástí. E-mail: petr@petrohacek.cz

¹ BOK, D. C., *Can Ethics Be Taught?*, Change, sv. 8 č. 9, str. 30.

veřejnému zájmu je základem pochopení profesní etiky.² Role právníka se samozřejmě v rámci celé šíře právních profesí liší. Státní zástupce a soudce mají zcela rozdílnou roli než firemní právník. Role právníka v *common law* systému se liší od role právníka v systému kontinentálního práva. I přesto lze nalézt při dostatečném zobecnění společný základ napříč právními profesemi i právními systémy. „Právníci přinášejí právo neprávnickům,“ píše ve své knize James E. Moliterno.³ Skrže právníky mnohdy lidé uplatňují svá práva a vynucují povinnosti druhých. Právníci tak hrají mimořádně důležitou roli pro chod systému spravedlnosti.

Právníci však hrají důležitou roli i při tvorbě práva.⁴ Často působí v legislativě a parlamentech – ať již v poradních orgánech, nebo rovnou jako volení zástupci (ačkoliv se jejich zastoupení ve volených sborech v České republice spíše snižuje).⁵

Moliterno k roli právníků dodává: „V demokratických společnostech právníci jistojistě sehrávají roli, kterou nemůže zaplnit žádná jiná profese: právník je strážcem vlády práva, ideálu, že všichni lidé jsou si rovni před zákonem.“⁶ Tato role je mimořádně důležitá také pro snahu o vyrovnání rozdílů mezi bohatými a mocnými na jedné straně a chudými a „bezmocnými“ na druhé. Trh advokacie je sice silně nakloněn spíše ke korporátnímu světu a k těm, kdo mají peníze. Ale záruky v podobě práva na právní pomoc v řízení před soudy, práva na státem placenou právní pomoc pro nemajetné či *pro bono* aktivity soukromých advokátů alespoň částečně stírají rozdíly mezi majetnými a nemajetnými. Právě díky kvalitní výuce etiky na právnických fakultách, jejíž součástí je rozvinutí uvědomění společenské role právníků, může dojít k ještě většímu naplnění ideálu rovného přístupu všech ke spravedlnosti.

Alexis de Tocqueville popisuje společenskou významnost a důležitost právníků v USA

takto: „Pokud navštívíte Američany a studujete jejich právo, zjistíte, že moc, kterou svěřili právníkům, a vliv, který jim umožnili ve svém systému vlády, představuje dnešní nejsilnější překážku proti selhání demokracie.“⁷ Tocqueville zde sice mluví o právním systému USA, ale chápání právníků jako pojistek proti selhání demokracie jde jistě zevšeobecnit a aplikovat i na jiné demokracie – tedy i ty spadající pod systém kontinentálního práva. I zde, v České republice, je právník „nástrojem“ pro prosazování spravedlnosti a rovného zacházení, dvou nedílných součástí demokratického právního státu.

„S velkou mocí přichází velká odpovědnost,“ vystihl trefně strýček Ben ve filmu *Sama Raimiho Spider-Man* z roku 2002. Právě proto by měli právníci při každém svém rozhodnutí mít na mysli, jak velkou moc nad společností mají. Aby však taková morální dilemata právníci vůbec dokázali poznat a chápat etické konotace jejich rozhodnutí, je nutné se na výuku právní etiky na právnických fakultách v České republice zaměřit. Zdaleka ne každá situace se dá vyřešit nahlédnutím do etického kodexu.

V preambuli svého etického kodexu se Rada evropských advokátních komor (CCBE)⁸ vyjadřuje ke společenské roli právníků-advokátů takto: „Ve společnosti založené na úctě k právnímu státu plní právník zvláštní úlohu. Povinnosti advokáta nezačínají a nekončí věrným plněním toho, co je mu uloženo, pokud to zákon umožňuje. Advokát musí sloužit zájmům spravedlnosti i těm, jejichž práva a svobody má prosazovat a hájit, a je povinností advokáta nejen hájit klientovu věc, ale být i jeho rádcem. Respektování profesní funkce advokáta je nezbytnou podmínkou právního státu a demokracie ve společnosti.“⁹

Jak je v citované pasáži dokumentu CCBE dobře shrnuto, právník-advokát není a v demokratické společnosti založené na úctě k právnímu státu ani nemůže být pouhým vykonavatelem přání klienta bez dalšího zamýšlení se nad důsledky svého jednání.

² MOLITERNO, J. E. a PATON, P. D., KOPA, M., TOMOSZEK, M. a DOHNAL, V., ed. *Globální problémy profesní etiky právníků*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. str. 1.

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž.

⁵ V České republice, stejně jako v mnoha jiných zemích, má právní vzdělání dlouhou tradici a značný vliv na politiku. V minulosti bylo běžné, že významná část poslanců v Poslanecké sněmovně měla právní vzdělání. Toto bylo dáno především tím, že právníci hráli klíčovou roli při tvorbě nové legislativy a utváření politického systému země – čímž lze podtrhnout důležitou společenskou roli právníků. Nicméně, jak se Česká republika politicky a ekonomicky stabilizovala, začal poměr právníků v Poslanecké sněmovně postupně klesat. Do vysoké politiky začalo vstupovat více ekonomů, podnikatelů, sociálních pracovníků i zástupců občanské společnosti. V průběhu 21. století pokračoval tento trend snižování svých členů zastoupení právníků v Poslanecké sněmovně. V současné sněmovně je mezi 200 poslanci pouze 22 právníků.

⁶ MOLITERNO, J. E., *Globální problémy profesní etiky právníků*. Op. cit., str. 2.

⁷ Viz TOCQUEVILLE, de A., *Democracy in America*, Chapter XVI: Causes Mitigating Tyranny In The United States–Part I.

⁸ „COUNCIL OF BARS AND LAW SOCIETIES OF EUROPE“, založená v roce 1960, je mezinárodní neziskové sdružení, které od svého vzniku stojí v čele prosazování názorů evropských právníků a obhajoby právních principů, na nichž je založena demokracie a právní stát. CCBE prostřednictvím svých členů zastupuje více než 1 milion evropských právníků. Členy CCBE jsou advokátní komory a právníké společnosti 46 zemí Evropské unie, Evropského hospodářského prostoru a širší Evropy. Organizaci tvoří 32 členských zemí (včetně České republiky a 14 dalších přidružených a pozorovatelských zemí). Mezi oblastmi zvláštního zájmu patří právo na přístup ke spravedlnosti, digitalizace soudních procesů, rozvoj právního státu a ochrana klienta prostřednictvím prosazování a obrany základních hodnot profese. Více viz <https://www.ccbe.eu/about/who-we-are/>

⁹ *Charter of core principles of the European legal profession & Code of conduct for European lawyers*. CCBE. str. 10. Dostupné na https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/DEONTOLOGY/DEON_CoC/EN_DEON_CoC.pdf

Advokát se nachází ve složitém postavení, neboť je zavázán několika právními a morálními závazky zároveň. Je zavázán jak vůči klientovi, tak vůči soudům a dalším orgánům. Stejně tak má právník závazky vůči právní profesi jako takové a vůči každému jejímu členovi. A v neposlední řadě má závazky vůči svobodné a v právním státu žijící společnosti, pro kterou je nepostradatelným prostředkem k ochraně lidských práv, jakož i prostředkem k vyvažování nepoměřů mezi jednotlivci ve společnosti.

I přes tuto důležitou společenskou roli lze pozorovat čím dál více se zhoršující pohled společnosti na právníky a právníckou profesi.¹⁰ Možná že i to je důvod, proč se vlády napříč světem snaží tuto roli právníků regulacími redukovat.¹¹ Mnohdy jsou dle Robertsona právníci vnímáni jako „sociálně disfunkční“.¹² Robertson dále tvrdí, že právníci často čelí kritice za to, že zastupují kontroverzní klienty a obhajují je způsoby, které se zdají být v pohledu veřejnosti v rozporu se zájmy společnosti. Tato praxe výběru klientů a volba způsobu jejich zastupování je přitom hluboce zakořeněna v právní etice. I když se některá z těchto rozhodnutí řídí normami profesních kodexů či relevantních zákonů, podstatná část etického rozhodovacího procesu v praxi jde nad rámec těchto jasně definovaných pravidel.

Stát se etickým právníkem totiž zahrnuje více než jen pochopení pravidel profesní odpovědnosti. Studenti by měli být vedeni k zamýšlení o tom, že jejich budoucí praxe právníka s sebou nese pouze odpovědnost vůči

klientovi – aspekt, který je do velké míry upraven zákonem či jinými normativními texty. Právník, jak jsem popsal v této kapitole, má totiž odpovědnost i vůči společnosti jako celku. A to bez tomu odpovídající výuce etiky na právnických fakultách naplnit nelze. Nadto jsou právníky i státní zástupce a soudce, u nichž typický vztah právník–klient chybí, a přesto je požadavek na jejich morální kvalitu minimálně stejně tak urgentní.

Bloomova taxonomie: nejen faktickými znalostmi živ je právník

Jedna z odpovědí na otázku, proč učit etiku na právnických fakultách, se skrývá v obecné klasifikaci výukových cílů podle Benjamina S. Blooma,¹³ amerického psychologa, který se zaměřoval na otázky psychologie výchovy a vzdělávání. Bloom dělí výukové cíle na tři hlavní domény: na kognitivní (znalostní) doménu, afektivní (hodnotovou) doménu a psychomotorickou (dovednostní) doménu.¹⁴

Kognitivní doména se zaměřuje na mentální procesy a kritické myšlení studentů. Afektivní doména se zaměřuje na emocionální aspekty učení, jako jsou postoje, hodnoty a motivace, které ovlivňují učení se a chování studentů. Psychomotorická doména Bloomovy taxonomie¹⁵ se zaměřuje na fyzické dovednosti a motorické schopnosti, které jsou získávány z převážně fyzického tréninku.

Výuka právníků na právnických fakultách a později v příslušných komorách se tradičně zaměřuje na kognitivní doménu, jako je rozvoj

¹⁰ Viz ASIMOW, M. *Bad Lawyers in the Movies*. *Nova Law Review*, sv. 24, s. 533. Dostupné na <https://ssrn.com/abstract=159295>. Článek shrnuje průzkum autora, ve kterém zkoumal vyobrazení právníků v přibližně 300 filmech od roku 1930 do současnosti. Výsledky jeho výzkumu ukazují, že v letech 1930 až 1970 byly více než dvě třetiny ve filmech vyobrazených právníků vykresleny jako etické a kompetentní osoby. Po roce 1970 se však tento trend obrátil a přibližně dvě třetiny právníků byly naopak vykresleny negativně, buď jako neetičtí, nebo nekompetentní. Tento posun ve vyobrazení právníků v populární kultuře dle autora koreluje s klesajícím vnímáním etiky právníků ze strany veřejnosti, což mimo jiné naznačuje možný vliv médií na veřejné mínění.

¹¹ ROBERTSON, M. *Renewing a focus on ethics in legal education?* Str. 1. Dostupné na https://law.anu.edu.au/sites/all/files/users/u4081600/Conference_docs/mikerobertson.pdf V kontextu České republiky např. snahy o omezení advokátního tajemství, viz článek Roberta Maleckého zveřejněný na webu HlídacíPes.org: <https://hlidacipes.org/utok-advokatni-tajemstvi-nejhorsi-od-roku-1945-pise-ceska-advokatni-komora-poslancum/>

¹² Tamtéž.

¹³ Tzv. Bloomova taxonomie – pedagogický koncept, který byl poprvé představen v roce 1956 skupinou výzkumníků pod vedením amerického psychologa Benjamina S. Blooma. Tento model je založen na klasifikaci úrovní kognitivních dovedností a zručností, které jsou potřebné pro efektivní učení.

¹⁴ BLOOM, B. S. (Ed.), ENGELHART, M. D., FURST, E. J., JILL, W. H., KRATHWOHL, D. R. *Taxonomy of educational objectives: Handbook 1: Cognitive domain*. New York: David McKay, 1956, str. 15 an.

¹⁵ Hana Schützová (roz. Draslarová) ve svém povedeném textu „*Hodnoty v právníckém vzdělávání*“ pro Časopis pro právní vědu a praxi (viz DRASLAROVÁ, H. *Hodnoty v právníckém vzdělávání*. Časopis pro právní vědu a praxi, sv. 28, č. 3, 2020) podotýká, že pod psychomotorickou doménu patří jenom ty dovednosti, které spočívají v nějaké zručnosti. Dodává, že mnoho z toho, co v právníckém vzdělávání zahrnujeme mezi právní dovednosti (např. právní argumentace a právní psaní), ve skutečnosti nespadá pod psychomotorickou doménu, ale pod kognitivní doménu. Souhlasím zčásti – je pravda, že proces učení se právního psaní zahrnuje úroveň kognitivní domény, ale stejně tak zahrnuje i čistě kognitivního učení se faktů – např. ve kterém stupni dědí strýc a teta) i jednotlivé úrovně domény psychomotorické (kýženým konečným výsledkem je – jak je obsaženo ve stupni psychomotorické domény – naturalizace schopnosti právního psaní se vším všudy, tj. schopnost správně psát články včetně schopnosti pokročilé práce s editací dokumentů, argumentovat, pracovat se zdroji a rozlišovat mezi jejich vhodností pro jednotlivé typy právních textů atd.). Autorka se tedy dále v textu drží zjednodušeného konceptu – který je Bloomovou taxonomií do jisté míry inspirován – na dělení na právnícké znalosti, dovednosti a hodnoty. V textu poté autorka výstižně popisuje, že diskuse o právníckém vzdělávání se často soustředí na znalosti a dovednosti, které by si studenti měli osvojit. Hodnoty většinou zůstávají mimo pozornost, a pokud už se o nich hovoří, obvykle není zřejmé, co přesně se jimi myslí. Tvrdí, že se jedná o pojem neurčitý, se kterým různí autoři spojují různé obsahy, což debatu o posilování významu hodnot v procesu přípravy budoucích právníků značně ztěžuje. Tedy aby bylo možné se hodnotami blíže zabývat, je klíčové porozumět tomu, co hodnoty v právníckém vzdělávání znamenají. Článek se proto v první části zabývá tím, jak se osvojování hodnot v právníckém vzdělávání v České republice promítá, a to za pomoci analýzy koncepčních dokumentů právníckých fakult i jejich neoficiálních prezentací. V druhé části pak nabízí řešení výše popsaného problému skrze vlastní kategorizaci hodnot.

analytických dovedností, memorování zákonů a v případě etiky na memorování norem příslušných etických kodexů. Přílišné zaměření se na kognitivní doménu při výuce na právnických fakultách je v českém akademickém prostředí již dlouhodobě kritizováno.¹⁶ Michal Bobek ve svém skvělém textu *O (ne)reformovatelnosti studia práv v Čechách*¹⁷ dokonce kognitivní složku řadí na žebříčku důležitosti na pomyslné nejnižší místo. Bobek tvrdí, že klíčovými cíli právnického studia by měly být v první řadě hodnoty (afektivní doména), poté schopnosti a dovednosti (psychomotorická doména) a až nakonec vědomosti (kognitivní doména). A má k tomu dobré argumenty:

Zprostředkování hodnotového a postojevého rámce by mělo být prvořadým cílem, aby studenti byli schopni aplikovat své hodnoty na volbu různých řešení právních problémů. Je třeba více vnímat morální a společenský aspekt práva.

Dalším důležitým cílem je podle Bobka rozvíjet schopnosti a dovednosti studentů práva, jako jsou vyhledávání, zpracování a používání informací. V rámci moderního vzdělávání by právo nemělo být chápáno jako soubor zákonů a abstraktních pojmů, ale spíše jako schopnost rychle pochopit argumentaci a přijít s vlastními protiargumenty. Právo by mělo být chápáno jako dynamický obor, kde se odpovědi dělí na obhajitelné a neobhajitelné, nikoliv na správné a špatné.

Vědomosti by měly být až na třetím místě a měly by být zprostředkovány jako vedlejší produkt při dosahování výše zmíněných dvou cílů. Nejeftivnější způsob předávání vědomostí tedy není memorování obsahu knih, ale řešení konkrétních případů, které studenty nutí aplikovat své dovednosti a znalosti v praxi. Tento aktivní přístup ke zprostředkování vědomostí je ve výsledku trvalejší a efektivnější.

Od doby vydání Bobkova textu uplynulo už téměř 20 let. Ačkoliv se to děje pomalu, lze v metodologii výuky na právnických fakultách vyzorovat jisté změny k lepšímu. Afektivní a psychomotorická doména byla v rámci studia na právnických fakultách tradičně postavena na vedlejší kolej. Pokud některý student získával skrze výuku nové dovednosti a schopnosti z těchto dvou domén, bylo to závislé na jeho vlastní aktivitě a motivaci – ať už

vybíráním si některých volitelných předmětů, které se např. na psychomotorickou doménu zaměřovaly (např. mediální výuka pro právníky), nebo skrze samostudium.

Posun k lepšímu, alespoň teoretický, lze spatřit v obsahu dlouhodobých strategických záměrů a jiných nezávazných dokumentů právnických fakult. Zde je např. úryvek ze strategického záměru Právnické fakulty Univerzity Karlovy pro roky 2021–2025: „*Připravujeme studující na život v měnícím se světě, nikoli na minulost. Chceme, aby si studující odnesli takové znalosti, dovednosti a postoje, které jim pomohou být nejen odborníky v právu, ale ovládat i řadu dovedností, ctít hodnotový rozměr práva a chovat se v souladu s požadavky profesní etiky ... akcentovat vzdělání s etickým rozměrem, které vede k vědomé společenské odpovědnosti, k prosazování právního státu, humanismu, demokracie a udržitelného rozvoje. Vštípit studujícím zásady profesní etiky a motivovat je, aby tyto zásady následně uplatňovali i v praxi.*“¹⁸ Podobné teze nalezneme i v dokumentech strategického záměru jiných českých právnických fakult. Lze tedy pozorovat minimálně veřejné akcentování potřeby vymanit se z exkluzivního zaměření právnických fakult na kognitivní doménu studia. Zda se to fakultám reálně daří, je věc jiná, avšak povědomí o důležitosti těchto domén může být pozitivním signálem.

Tento vzdělávací trend má svůj projev i v legislativě, konkrétně v bodu C. písm. A) bodu 5, části dvacáté druhé přílohy *Nařízení vlády č. 275/2016 Sb., o oblastech vzdělávání ve vysokém školství*, kde zákonodárce vymezuje rámcový profil absolventa studijního programu v oblasti právo mimo jiné následovně: „*S ohledem na typ studijního programu absolventi prokazují v odpovídající šíři a míře podrobnosti ... porozumění etickým aspektům právní praxe a společenské odpovědnosti při jejím výkonu.*“

Jak správně podotýká v reakci na toto nařízení Tomoszek: „*Takto vymezený výukový cíl, zdá se, směřuje téměř výhradně k profesní etice. Pro pochopení společenského kontextu jakéhokoliv právního institutu je však velmi důležité také zvažovat aspekty právní etiky ... typickým příkladem může být ... proč mají být určitá jednání trestná a zda to koresponduje s etickými představami české společnosti.*“¹⁹

Lze tedy říct, že výše zmíněné vládní nařízení má být pouhým minimem pro míru integrace afektivní a psychomotorické domény

¹⁶ SOBEK, T. a kolektiv. *Právní etika*. Op. cit., str. 336.

¹⁷ BOBEK, M. *O (ne)reformovatelnosti studia práv v Čechách*. Právní rozhledy 10/2005, str. 365.

¹⁸ Strategický záměr Právnické fakulty Univerzity Karlovy, 2021–2025. Dostupné na https://www.prf.cuni.cz/sites/default/files/soubory/2021-07/Strategicky_zamer_2021-2025.pdf

¹⁹ SOBEK, T. a kolektiv. *Právní etika*. Op. cit., str. 337.

do výuky na právnických fakultách. Hana Schützová si však v roce 2020²⁰ – čtyři roky po účinnosti výše zmiňovaného vládního nařízení – všimla, že právnické fakulty nejenom nejdou nad rámec závazného minima, ale dokonce ani jeden akreditovaný studijní program v roce 2020 nezmiňoval tyto hodnoty vůbec. To se např. Právnické fakultě Univerzity Karlovy podařilo změnit až v roce 2021.²¹

Tyto změny byly schváleny vědeckou radou a zohledňují vládní nařízení ohledně profilu absolventa. Konkrétně byl upraven profil absolventa, posílena dovednostní složka v programu, zavedeny nové požadavky na absolvování některých předmětů a přidán nový studijní předmět *Úvod do studia práva*.²²

Ve své podstatě však aktualizovaný magisterský studijní program jen „dostihl“ požadavek vládního nařízení. Ve schválené aktualizaci magisterského studijního programu totiž v sekci profil absolventa fakulta pouze lakonicky odkazuje na zmiňované vládní nařízení:

„Profil absolventa studijního programu odpovídá rámcovému profilu absolventa v oblasti vzdělávání Právo podle nařízení vlády č. 275/2016 Sb., o oblastech vzdělávání ve vysokém školství.“

Tomoszek si všimá toho, že z pohledu systematicky vymezení jednotlivých prvků rámcového profilu absolventa v příloze výše zmíněného vládního nařízení je výukový cíl porozumění etickým aspektům právní praxe a společenské odpovědnosti při jejím výkonu na stejné úrovni jako např. znalosti teorie práva, ale i právních institutů, principů a pravidel aj.²³ Tomu by tedy mělo odpovídat začlenění tohoto cíle „*ve svém rozsahu, intenzitě a hloubce*“²⁴ do studijních programů právnických fakult.

Jak jsem již zmínil – ne každý student se bude ve svém profesním životě zabývat trestním

právem (či obchodním právem, občanským právem atd.). Avšak každý student, který se rozhodne pro profesní dráhu právníka, bude denně čelit etickým dilematům, která bude muset řešit tak, aby splnil požadavky na něj kladené jak normami kodexů, tak normami morálky. To vše bude muset činit tak, aby zároveň co možná nejlépe plnil požadavky klienta či zaměstnavatele. Právnické fakulty proto musí studenty vybavit dostatečným porozuměním etickým aspektům právní praxe. Bez toho totiž budoucí právník nemá šanci ve své praxi tyto požadavky efektivně vyvážit.

Aféra Watergate: memento zanedbané výuky etiky

Aféra Watergate, která vyvrcholila rezignací prezidenta Richarda Nixona v roce 1974, představuje v americké historii přelomovou událost ilustrující význam etiky pro právní profesu. Kvůli klíčové roli, kterou právníci Bílého domu a Výboru pro znovuzvolení prezidenta sehráli ve vývoji a následném krytí nezákonných aktivit na nejvyšší vládní úrovni, vykreslila tato aféra nepěkný obraz právníků jako protřelých a všehoschopných individuí. Byla to právě kauza Watergate, která nastartovala v USA dramatické zvýšení pozornosti vůči výuce etiky na právnických fakultách.²⁵

Jedním z nejznámějších právníků, který byl zapojen do aféry Watergate, je John Dean.²⁶ Dean je jeden ze strůjců pokusu o zakrytí nelegálního odposlechu a jiných nezákonných aktivit, které vedly ve svém konečném důsledku k pádu Nixonovy administrativy.²⁷ Když čelil otázkám senátní vyšetřovací komise, okomentoval účast právníků na aféře takto: *„Připravil jsem si seznam těch, kdo budou pravděpodobně obviněni dle toho, jak vyšetřování*

²⁰ Viz pozn. č. 16.

²¹ Aktualizace magisterského studijního programu Právo a právní věda pro akademický rok 2021/2022. Dostupný na https://www.prf.cuni.cz/sites/default/files/uploads/files/2021-09-24%20%20C5%BD%C3%A11dost%20Mgr.%20Pr%C3%A1vo%20a%20pr%C3%A1vn%C3%AD%20v%C4%9Bda_po%20VR%20PF%20UK_fin.pdf

²² Jde o zcela nový, na dovednostní složku zaměřený povinný předmět, který fakulta na svých webových stránkách popisuje následovně: *„Každý student absolvuje na začátku studia povinný předmět Úvod do studia práva, jehož cílem je umožnit studentům prvotní seznámení se s právem jako vysokoškolským oborem. Primárně se jedná o kurz dovednostní, pokrývající základní právní a studijní dovednosti, pozornost je však věnována i sjednocení základních právních znalostí potřebných pro další studium na právnické fakultě.“*

²³ SOBEK, T. a kolektiv. *Právní etika*. Op. cit., str. 338.

²⁴ Tamtéž, str. 339.

²⁵ To však není zdaleka jediný dopad této aféry. Dan Balz ve svém článku *Watergate happened 50 years ago. Its legacies are still with us* (dostupné na <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/06/12/watergate-trust-government-reforms/>) popisuje hlavní dopady aféry Watergate na americkou společnost. V jádru jde podle něj o zlomový okamžik, který výrazně snížil důvěru americké veřejnosti v politiky a také její náhled na politiku jako takovou. Tato aféra představovala podle Balze a jím citovaných expertů počátek mnoha jevů v americké společnosti, které trvají dodnes – vyšší polarizace společnosti, přerod republikánů ve stranu s protisystémovým narativem a demokratů v liberální, progresivní stranu, ale také dramatický nárůst nedůvěry americké společnosti v „muže v obleku“: *„Pokles důvěry se postupem času dotkl prakticky každé instituce. „Jeden způsob, jak o tom přemýšlet, je, že Američané přestali důvěřovat mužům v oblecích – ať už tyto muži v oblecích byli právníci, univerzitní profesori, tisk a zejména vláda.“* cituje Balz v článku Bruce Schulmana, profesor historie z bostonské univerzity.

²⁶ John Wesley Dean III je bývalý americký právník, který od července 1970 do dubna 1973 působil jako poradce amerického prezidenta Richarda Nixona. Dean je nechvalně proslulý svou rolí při utajování aféry Watergate a následnou výpovědí před Kongresem. Jeho přiznání viny k jedinému trestnému činu výměnou za to, že se stal klíčovým svědkem obžaloby, nakonec vedlo ke snížení trestu, který si odpykal ve Fort Holabird u Baltimoru ve státě Maryland. Po přiznání viny byl navždy vyloučen z advokátní komory a zbaven práva vykonávat advokátní praxi.

²⁷ Nixonovo druhé funkční období skončilo předčasně, když v důsledku aféry Watergate jako jediný prezident v americké historii odstoupil z funkce.

pokračovalo ... Má první reakce byla, že v tom seznamu je zatraceně hodně právníků. Tak jsem vedle každého právníka na seznamu dal malou hvězdičku, a vidím jména jako Mitchell, Strachan, Ehrlichman, Dean, Mardian, O'Brien, Parkinson, Colson, Bittman a Kalmbach ... Jak se proboha tolik právníků mohlo stát součástí něčeho takového?²⁸ Na vrcholu tohoto seznamu byl sám Richard Nixon.

Zdá se, že se Deanovi podařilo na tuto otázku nalézt odpověď. Ve svém rozhovoru s ABA Journal v roce 2012 totiž vzpomíná: „V roce 1972 se právní etika omezovala na prosté nelži, nepodvádění, nekrad' a nedělej reklamu. Když jsem na právnícké fakultě absolvoval volitelný předmět z etiky, byla za něj jen čtvrtina jednoho kreditu ... Právní etika a profesionalita nehrály v myslí žádného právníka, včetně té mé, téměř žádnou roli. Aféra Watergate to změnila – pro mě i pro všechny ostatní právníky.“²⁹

Ze 48 odsouzených za zapletení do skandálu bylo 21 právníků. Vedle prezidenta Nixona to byli dva generální prokurátoři, dva právní poradci Bílého domu a více než tucet členů nejvyšší úrovně Nixonovy administrativy.³⁰

Před aférou Watergate se pravidla profesní etiky v USA opírala o vágní soubor klíšé, který zůstal v podstatě beze změny po více než 80 let.³¹ Ale především – etika, pokud se vůbec vyučovala, byla na právnických fakultách nepovinným předmětem a nevěnovala se jí téměř žádná pozornost. Veřejné odhalení řady právníků zapojených do skandálu Watergate však vyvolalo silnou reakci a vedlo k požadavkům na federální regulaci právnícké profese.

Sekce ABA pro právní vzdělávání a přijímání do advokacie,³² uznávaná americkým

ministerstvem školství jako akreditační agentura pro americké právnícké fakulty, stanovila ve Standardech pro akreditaci právnických fakult,³³ že školy musí povinně zařadit etiku do svých učebních osnov.³⁴ Mimo revoluci (nikoliv evoluci) vzdělávání právníků v oblasti etiky také došlo k překopání celého kodexu profesní odpovědnosti. Dva klíčové milníky v tomto vývoji představují roky 1969 a 1983.

Ještě před aférou Watergate – v roce 1969 – totiž ABA nahradila svůj zastaralý *Canon of Ethics* (etický kánon) z roku 1908³⁵ novější verzí, zvanou *Model Code of Professional Responsibility* (vzorový kodex profesní odpovědnosti).³⁶ Tento kodex byl významným posunem k lepšímu, protože oproti vágnímu a v praxi nijak nevyvucovanému předchůdci představoval detailnější a komplexnější sadu pravidel pro právní praxi.³⁷

Nicméně, i tento nový kodex se nakonec ukázal být nedostatečný. Po aféře Watergate odborná i laická veřejnost začala naléhat na potřebu dalších reforem.³⁸ V reakci na to tak ABA v roce 1977 ustanovila Kutakovu komisi.³⁹ Ta měla za úkol vyhodnotit, zda stávající standardy profesionálního chování poskytují ucelené a konzistentní pokyny pro řešení stále složitějších etických problémů v praxi práva. Po vlastní studii Kutakova komise dospěla k závěru, že dílčí, postupná reformace Vzorového kodexu by byla nedostatečná. Komise proto začala produkovat řadu pracovních návrhů, které byly postupně projednávány na veřejných slyšeních po celé zemi. Podle Roberta Kutaka bylo „hlavním cílem komise ... vyvinout standardy, které jsou ucelené, konzistentní, ústavní a – což je nejdůležitější

²⁸ Watergate and Related Activities. Phase I: Watergate Investigation. S. Res. 60. Senate Select Committee on Presidential Campaign Activities, Presidential Campaign Activities of 1972, Kniha 3 (25. a 26. června 1973), s. 1013, 1054. Dostupné na <https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/metabook?id=watergatesenate60> in CLARK, K. *The Legacy of Watergate for Legal Ethics Instruction*, 51 Hastings L.J. 673 (2000). Dostupné na https://repository.uchastings.edu/hastings_law_journal/vol51/iss4/4

²⁹ CURRIDEN, M. *The Lawyers of Watergate: How a '3rd-Rate Burglary' Provoked New Standards for Lawyer Ethics*. ABA Journal. Dostupné na https://www.abajournal.com/magazine/article/the_lawyers_of_watergate_how_a_3rd-rate_burglary_provoked_new_standards

³⁰ HANSEN, M. *Watergate and the rise of legal ethics*. ABA Journal. Dostupné na https://www.abajournal.com/magazine/article/1965_1974_watergate_and_the_rise_of_legal_ethics/

³¹ Tamtéž.

³² ABA *Section of Legal Education and Admissions to the Bar* odpovídá za hodnocení právnických škol a udělování akreditací na základě přísných kritérií a pokynů. Stanovuje standardy pro učební plány, kvalifikaci vyučujících, knihovní zdroje, vybavení a další faktory, které jsou nezbytné pro poskytování komplexního právního vzdělání. Více informací na https://www.americanbar.org/groups/legal_education.ssoLogout/

³³ ABA svými Standardy pro akreditaci právnických fakult vytváří požadavky toho, co musí absolvent splnit, aby poté mohl být přijat do komory. To svědčí o tom, jak vlivná ABA v USA je – efektivně může svými standardy vytvářet podobu vzdělávání právníků v celé zemi.

³⁴ Jak konkrétně se výuka etiky proměnila v USA a postupně i v Evropě, je obsahem jiných kapitol mé diplomové práce „Výuka etiky na právnických fakultách“, na jejich základech je tento článek sepsán.

³⁵ Dostupné na https://www.americanbar.org/content/dam/aba/administrative/professional_responsibility/1908_code.pdf

³⁶ Dostupné na https://www.americanbar.org/content/dam/aba/administrative/professional_responsibility/model-code-of-prof-responsibility-1969.pdf

³⁷ HANSEN, M. *Watergate and the rise of legal ethics*. Op. cit.

³⁸ Aféra Watergate však rozhodně nebyl jediný důvod změny. Model Code byl kritizován i pro svoji nejednoznačnost (viz JOHNSTON, M., *ABA Code of Professional Responsibility: Void for Vagueness*, 57 N.C. L. Rev. 671 (1979). Dostupné na <http://scholarship.law.unc.edu/nclr/vol57/iss4/9/>) a americkým ministerstvem spravedlnosti byl dokonce označen jako porušení antitrustových zákonů USA [viz American Bar Association Journal, sv. 62, č. 8 (1976), str. 979–981. Dostupné na <https://www.jstor.org/stable/25727745>]. Watergate však zejména nedostatek nejednoznačnosti podtrhnul a byl silným impulzem ke změně kodexu v přesný a formalizovaný normativní text.

³⁹ Robert J. Kutak byl do čela této komise vybrán díky svým odborným znalostem v oblasti právní etiky a profesní odpovědnosti. Byl zakládajícím partnerem advokátní kanceláře Kutak Rock a působil také jako profesor práva. Více o zajímavé historii Kutakovy komise dostupné na <https://www.kutackrock.com/general-content/the-kutak-commission>

– standardy, které jsou v souladu s ostatním právem, jehož jsou součástí.“⁴⁰

V důsledku toho ABA v roce 1983 uvedla *Model Rules of Professional Conduct (vzorová pravidla profesionálního chování)*.⁴¹ Tato vzorová pravidla byla zaměřena na posílení etických standardů v právní profesi a na zlepšení důvěry veřejnosti v advokáty. Kromě toho tato nová pravidla obsahovala větší důraz na povinnosti právníků vůči veřejnosti, a to jak v osobním životě, tak v právní praxi. Ve své postupně aktualizované podobě jsou účinné dodnes.

Toho, že kvalitní pravidla profesní etiky a větší pozornost věnovaná výuce etiky nepřišly dřív, lituje nakonec nejvíce pravděpodobně sám John Dean: „Dnešní pravidla by měla dramatický dopad na mé rozhodování v roce 1972,“ dodává.⁴²

Vidíme, že sami účastníci těchto neetických profesních prohřešků tvrdí, že kdyby se bývalo výuce etiky na právnických fakultách během jejich studijních let věnovalo více pozornosti, tak k těmto prohřeškům vůbec nemuselo dojít. To samozřejmě mohou být jen cesty, kterými si aktéři snaží omlouvat své neetické chování. Nicméně v následující podkapitole mimo jiné popíšu, že tento názor viníků podporují i vědecké studie.

Kauza podobných rozměrů se doposud právnickému stavu v České republice vyhýbala. To ale neznamená, že by zůstal zcela bez poskvrny. Veřejností vnímaná byla např. kauza Společnost pro rozhodčí řízení, a. s., jejíž problematičnost pregnantně shrnul Karel Čermák: „Soukromé soudnictví jako podnikání, to je hodně delikátní záležitost. A to tihle hoši dělají: Tomáš Sokol má soukromou Společnost pro rozhodčí řízení. Být spolumajitelem advokátní kanceláře a zároveň rozhodčího soudu a. s., to je, jako když má lékař pohřební ústav.“⁴³ Vzpomeňme též na lživý a krajně neetický inzerát namířený proti Karlovi Schwarzenbergovi, který nechal přes celou stránku v deníku Blesk před druhým kolem prezidentských voleb v roce 2013 otisknout bývalý důstojník StB a toho času též advokát Vladimír Zavadil. Tomu za tento prohřešek vyměřil kárný senát ČAK nejvyšší možnou pokutu 850 tisíc Kč.⁴⁴

Proč etiku neučit: protiargumenty k výuce etiky na právnických fakultách

Argumentům, proč etiku na právnických fakultách učit, jsem se věnoval dost. Je ale nutné uvést, že ne všichni s nimi souhlasí. Nejčastější skupiny protiargumentů seřadil Tomoszek takto:

1. *etiku nelze naučit, je to vnitřní věc každého člověka,*
2. *učit etiku na právnické fakultě je pozdě, to je úkolem rodiny a základního, případně středního školství; při příchodu na vysokou školu je člověk již dospělý a eticky „hotový“,*
3. *profesní etiku je nutné učit jako součást profesní přípravy pod vedením praktikujícího profesionála.*⁴⁵

První argument vychází z přesvědčení, že etiku jako takovou nelze vůbec učit, protože osobní morálka je vnitřní věc, která je svobodná od všech vnějších vlivů. Výzkum provedený na MIT Sloan však ukazuje, že etické chování lze úspěšně naučit – a tedy že dává velký smysl ji zařadit do vysokoškolských osnov.⁴⁶ Ve studii byla zkoumána změna kritérií ve zkoušce Series 66, která certifikuje finanční poradce. Zjistilo se, že u těch, kdo složili aktualizovanou verzi zkoušky s větším důrazem na etická pravidla, byla pravděpodobnost toho, že se dopustí jakéhokoli etického pochybení, o 25 % menší.

Výzkumníci si byli vědomi, že takový rozdíl může být způsoben pouze lepší znalostí etických pravidel než jejich respektováním či internalizací. Proto zkoumali také zcela zjevně neetické případy, jako jsou podvody a krádeže, u nichž vzhledem k jejich jednoznačnosti každý chápe, že se jedná o chování proti etickým pravidlům. I v těchto případech se však objevil významný a přetrvávající rozdíl mezi účastníky nových a starých zkoušek, což naznačuje, že změna parametrů zkoušky skutečně změnila vnímání přijatelného chování poradců od základů.

Co se týče druhého argumentu, tedy že etiku si člověk beztak musí osvojit již dříve než na fakultě, se domnívám, že takový závěr

⁴⁰ *A legislative history: the development of the ABA model rules of professional conduct, 1982-2005.* Center for Professional Responsibility (American Bar Association), 3. vyd., Chicago: Center for Professional Responsibility, American Bar Association, 2006, str. V. Tato kniha podrobně mapuje genezi nových vzorových pravidel, včetně všech aktivit Kutakovy komise.

⁴¹ Aktuální verze dostupná na https://www.americanbar.org/groups/professional_responsibility/publications/model_rules_of_professional_conduct/model_rules_of_professional_conduct_table_of_contents/

⁴² HANSEN, M., *Watergate and the rise of legal ethics.* Op. cit.

⁴³ Viz rozhovor Tomáše Němečka s Karlem Čermákem v Lidových novinách. Dostupné na https://www.lidovky.cz/domov/sokol-je-i-majitelem-rozhodciho-soudu-to-by-nemelo-byt-rika-cermak.A110620_104928_in_domov_ape

⁴⁴ Viz článek Lidových novin z roku 2013. Dostupný na https://www.lidovky.cz/domov/za-lzivy-inzerat-proti-schwarzenbergovi-dostal-pravnik-pokutu-850-tisic.A131205_102435_in_domov_vsv. Pokuta byla Zavadilovi však odvolacím senátem snížena na 20 tisíc korun. Odvolací senát totiž vyhověl jeho námitce, že by byla původní pokuta likvidační, viz <https://www.cak.cz/scripts/detail.php?id=13408>

⁴⁵ SOBEK, T. a kol. *Právní etika.* Op. cit., str. 340.

⁴⁶ *Can ethics be taught?* | MIT Sloan. Mit.edu. Dostupné na <https://mitsloan.mit.edu/ideas-made-to-matter/can-ethics-be-taught>

je v rozporu se současným poznáním na poli vývojové psychologie a sociálních věd.⁴⁷ Osobní morálka se rozvíjí de facto po celý život, i když v dospělosti trochu jinak než v dětství.⁴⁸ Na tento argument se také dá odpovědět výše uvedenou studií mapující dopad změny parametrů zkoušky certifikující finanční poradce. Nadto by přijetí takového argumentu vedlo nutně k tomu, že jakákoliv výuka profesní etiky by byla zbytečná.

Třetí argument, tedy že profesní etiku je nutné učit jako součást profesní přípravy pod vedením praktikujícího profesionála, je ze všech argumentů nejpřesvědčivější. Ani ten však neobstojí. Je sice pravda, že většina absolventů právnických fakult směřuje do profesí, které profesní přípravu a následné složení profesních zkoušek vyžadují (advokáti, soudci, státní zástupci aj.), ale rozhodně se to nedá říct o všech absolventech. Mnozí absolventi se po škole dostávají do zaměstnání, která nevyžadují žádnou formu profesní přípravy, např. již zmiňovaní firemní právníci. Navíc i ta zaměstnání, která profesní přípravu vyžadují (jako např. advokátní koncipient), v sobě již zahrnují samotný výkon právnické profese, se všemi etickými dilematy k tomuto výkonu patřícími. Proto je nezbytné, aby škola „vyzbrojila“ všechny absolventy výukou, která vede k pochopení a schopnosti dodržovat etická pravidla profese: „Smyslem výuky profesní etiky na právnických fakultách nemá být nahradit výuku profesní etiky v rámci profesní přípravy, nýbrž položit nezbytný základ, který bude profesní příprava dále rozvíjet,“ vystihuje přesně Tomoszek.⁴⁹ Mám navíc za to, že snaha o položení totožných základů etiky napříč všemi právnickými povoláními (a tedy v průběhu studia) je vhodnější než

rozvoj profesní etiky „odděleně“ v jednotlivých profesních odvětvích – právě proto, že častá etická dilemata protínají právnické profese napříč a praktikující právník se před nimi nikdy nikam neschová.

Z mé (i z několika mnou oslovených kolegů) zkušenosti lze říct, že s narůstající délkou praxe v právu se u mnohých jednotlivců vyvíjí tendence k cynismu. Pokud by se vzdělávání v oblasti profesní etiky spolehalo výhradně na praktikující profesionály, může dojít k tomu, že některým začínajícím právníkům nebude takové vzdělávání dostatečně poskytnuto, ba co hůř, bude jim poskytnuto kontraproduktivně. Toto zjištění podporuje argument, že je důležité zahájit výuku profesní etiky již během akademického studia.

Základem každého dobrého studia je nejen získání znalostí, ale také formování charakteru. Setkání s etickými dilematy v „laboratorním“ prostředí akademického světa může studentům umožnit, aby je dokázali vyřešit eticky dříve, než se setkají s reálnými tlaky nadřízeného, klienta či protistrany v praxi.

Etika v právním vzdělání je nejen otázkou teorie, ale také praxe. Přestože nemůžeme s jistotou měřit bezprostřední dopad etického vzdělávání na jednotlivce, neměli bychom podceňovat jeho hodnotu. Poskytuje studentům základní rámec pro pochopení a řešení etických dilemat v profesním životě. Zanedbaná výuka etiky na právnických fakultách prosakuje do negativního vnímání právnického stavu společností a narušuje tak jeho důstojnost a postavení. Etické chování, jak jsem popsal výše, přitom lze naučit. Je proto nezbytné výuce etiky na právnických fakultách věnovat více času, prostoru i financí. Věřím, že si to právo a právníci zaslouží.

⁴⁷ Srov. STAUB, E. *Positive Social Behavior and Morality: Social and Personal Influences*. New York: Academic Press, 1978, str. 417, 423; FLOYD, D. H. *Practical Wisdom: Reimagining Legal Education*. University of St. Thomas Law Journal, sv. 10 (2012), č. 1, str. 221. in SOBEK, T. *Právní etika*. Op. cit., str. 341; MENTKOWSKI, M. a kol. *Learning that Lasts: Integrating Learning, Development and Performance in College and Beyond*. Jossey-Bass, str. 120–121 (2000); BEBEAU, M. *Promoting Ethical Development and Professionalism: Insights from Educational Research in the Professions*, 5 U. St. Thomas L.J. 366, str. 384–385 (2008).

⁴⁸ SCHINKEL, A., DE RUYTER, D.J. *Individual Moral Development and Moral Progress*. Ethical Theory and Moral Practice 20, str. 121–136 (2017).

⁴⁹ SOBEK, T. a kol. *Právní etika*. Op. cit., str. 341.